PRZEMYSŁAW FAŁOWSKI

Uniwersytet Jagielloński
Kraków, Polska

Status sufiksów *-er-* i *-or-* w formach liczebnikowych w języku chorwackim

W poradniku zamieszczonym na stronie internetowej prestiżowego Instytutu Języka Chorwackiego (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje) można odnaleźć następującą informację:

Brojevine se izvedenice koje označuju skupinu osoba različitog spola u hrvatskome standardnom jeziku tvore sufiksom *-ero*. **Pogrešno**¹ ih je izvoditi sufiksom *-oro*, dakle **pogrešno** je: **četvero*, **petoro*, **šestoro*, **sedmero*, **osmero*, **devetoro*, **desetoro* itd., a **pravilno** je: *četvero*, *petero*, *šestero*, *sedmero*, *osmero*, *devetoro*, *desetoro* itd. (SAVJETNIK²).

Z powyższego fragmentu wynika, że liczebniki zbiorowe w języku chorwackim standardowym tworzone są za pomocą sufiksu *-ero*, a używanie w tym celu sufiksu *-oro* jest błędne (*pogrešno*). Tak kategoryczne stwierdzenie dotyczące sufiksu występującego w zanikającej formie liczebnikowej przywodzi na myśl chorwacką politykę językową realizowaną w duchu puryzmu po 1990 roku³.

Niniejszy artykuł stanowi próbę zbadania relacji pomiędzy sufiksami⁴ *-er-* i *-or-*, tworzącymi różnorodne formy zbiorowe liczebników w języku chorwackim. Chodzi tutaj o konstrukcje określane mianem: *zbirni brojevi* (*četvero/četvoro*), *brojni/brojeveni pridjevi* (*četveri/četvori*), *brojne/brojevine imenice* (*četverica/četvorica*), lecz także złożenia z elementami *četvero-/četvoro-*. Całe zagadnienie

¹ Wyłuszczenia w cytatach pochodzą od autora artykułu.

² *Zbirka jezičnih savjeta Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, <http://savjetnik.ihj.hr/index.php> (dostęp: 10.05.2016), dalej: SAVJETNIK.

³ Por. M. Czerwiński, *Język — ideologia — naród. Polityka językowa w Chorwacji a język mediów*, Kraków 2005, s. 75–79; H. Jaroszewicz, *Nowe tendencje normatywne w standardowych językach chorwackim i serbskim*, Opole 2004, s. 155.

⁴ W tytule artykułu zastosowano — zgodnie z chorwackim zwyczajem terminologicznym — termin „sufiks”, jednak równie dobrze można byłoby tu użyć określenia „morfem” lub „element”.

będzie rozpatrywane zarówno w oparciu o najstarsze źródła historyczne (JAZU⁵), jak i dwudziesto- i dwudziestopierwszowieczne opracowania gramatyczne i słownikowe oraz popularne poradniki językowe. Tezy wysuwane przez chorwackich językoznawców zostaną następnie skonfrontowane z danymi zawartymi w korpusie internetowym języka chorwackiego (RIZNICA⁶), co być może pozwoli na odpowiedź na pytanie, czy zalecenia normatywne mają swoje odbicie w realnym uzusie językowym. Pomimo iż wspomniana opozycja dotyczy form wyrażających wartości od czterech w górę, analiza będzie ograniczona jedynie do wartości „cztery” (*četvero*/*četvoro* itd.).

Na początek warto przyrzeć się genezie obu sufiksów oraz ich zasięgowi dialektalnemu. Jak informuje Wiesław Boryś, opozycja **četverь*/*četvorь* istniała już w prasłowiańszczyźnie i od obu form powstawały kolejne derywaty (SEJP⁷, s. 104). Potwierdza to również w swoim słowniku Petar Skok, przytaczając prasłowiańską apofonię (*prijevoj*) z dwoma elementami: *ver* i *vor* (ERHSJ⁸, t. 1, s. 317). W opinii chorwackiego językoznawcy Ranka Matasovicia sufiks *-or-* występuje w dialektach wschodniosztokawskich i serbskim standardzie, z kolei chorwacki standard oraz dialekty zachodniosztokawskie, czakawskie i kajkawskie mają tylko sufiks *-er-*⁹. Ten stan zdają się potwierdzać przykłady przywołane przez P. Skoka: formy na *-er-* pochodzą z regionu Hrvatska Krajina, Istrii i Žumberka, a na *-or-* — z Kosowa i Metochii (*Kosmet*)¹⁰ (ERHSJ, t. 1, s. 317).

Jeśli chodzi o źródła pisane — jak podaje *Rječnik JAZU* (JAZU, t. 2, s. 9–10) — znacznie starsze są zapisy z elementem *-er-* (typu *četver*, *-a*, *-o*; *četveri*, *-e*, *-a*), które pojawiają się już w XV wieku, podczas gdy formy z sufiksem *-or-* (*četvor*, *-a*, *-o*; *četvori*, *-e*, *-a*) notuje się dopiero od wieku XVIII. Pierwszy z wariantów występuje u najsłynniejszych chorwackich leksykografów, takich jak: Ardelio Della-Bella (1728), Ivan Belostenec (1740), Joakim Stulli (1801), oraz u wybitnych twórców literatury pięknej z różnych regionów Chorwacji: Dinka Ranjiny (1563), Fausta Vrančicia (1606) czy Matiji Antuna Reljkovicia (1762)¹¹ (JAZU, t. 2, s. 9–10). Co ciekawe, sufiks *-er-* pojawia się w zbiorach podań i pieśni ludowych wydanych przez Vuka Karadžicia w pierwszej połowie XIX wieku, choć w jego twórczości obecne są także formy z sufiksem *-or-*, podobnie jak u innego

⁵ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, t. 1–23, Zagreb 1880–1976, dalej: JAZU.

⁶ *Riznica Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, <http://riznica.ihj.hr> (dostęp: 10.05.2016), dalej: RIZNICA.

⁷ W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2006, dalej: SEJP.

⁸ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, t. 1–4, Zagreb 1971–1974, dalej: ERHSJ.

⁹ R. Matasović, *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb 2008, s. 246.

¹⁰ P. Skok przywołuje również przykład z Kosowa z elementem *-er-*: *četveronoške* (ERHSJ, t. 1, s. 317).

¹¹ Najstarsze poświadczenie formy *četvero* („Prisegosmo na **četvero** sveto evanđelje”) pochodzi z dokumentu prawnego z obszaru Hercegowiny, wydane go przez bośniackiego wielmożę Sandalja Hranicia Kosaćę w miejscowości Blagaj w 1423 roku (JAZU, t. 2, s. 10).

serbskiego pisarza — Dositeja Obradovicia (1783). Spośród twórców chorwackich wariantem tym posługuje się jedynie Bernardin Leaković (1798) (JAZU, t. 2, s. 10).

Słownik JAZU osobno traktuje parę rzeczowników odliczebnikowych *čet-verica/četvorica*, z których pierwszy jest starszy i pojawia się już od XVI wieku (*četvorica* dopiero od wieku XIX). Podobnie jak we wcześniejszych formach, sufiks *-er-* dominuje u chorwackich pisarzy i leksykografów, z kolei *-or-* poświadczony jest jedynie w twórczości V. Karadžicia (JAZU, t. 2, s. 11).

Inaczej wygląda sytuacja w przypadku złożzeń (głównie przymiotnikowych) o podstawach *četvero-/četvoro-*. Słownik JAZU odnotowuje formę z sufiksem *-or-* już w XIII wieku w dziele serbskiego mnicha Domentijana, gdzie czytamy „Vъdаvъ četyremъ **četvorodъnevъnomъ** vojinomъ strêšti” (JAZU, t. 2, s. 11); ponadto najstarszy przykład złożenia z *-er-* (**četveronogye skoty**) również pochodzi ze wschodu, z czternastowiecznego dzieła serbskiego arcybiskupa Danila II (JAZU, t. 2, s. 12).

Z analizy słownika JAZU wynika więc, że o ile w źródłach chorwackich do XIX wieku występują niemal wyłącznie formy z sufiksem *-er-*, w zabytkach serbskich może pojawić się zarówno sufiks *-or-*, jak i — rzadziej — *-er-*.

Spróbujmy teraz prześledzić status i frekwencję obu sufiksów na przykładzie dziewięciu chorwackich opracowań gramatycznych powstałych w XX (XIX) i XXI wieku (zob. tabela 1). Wybrane źródła reprezentują różne etapy kształtowania się normy współczesnego języka chorwackiego: od momentu powstania wspólnego języka Chorwatów i Serbów na przełomie XIX i XX wieku do całkowitej autonomii po 1990 roku, w ramach niepodległej Chorwacji.

Pierwsza z analizowanych gramatyk, autorstwa Toma Mareticia (1899), stanowi jedno z trzech dzieł cementujących powstanie wspólnego języka chorwacko-serbskiego w duchu idei V. Karadžicia. Tendencja do językowego unitaryzmu jest tu również widoczna w przypadku form zbiorowych liczebników, gdzie wbrew chorwackiej tradycji wyraźnie promowany (częstszy, *običniji*) jest „wschodni” sufiks *-or-*: „Mjesto *četvorica, petorica* [...] i mjesto *četvoro, petoro* [...] govori se i *četverica, peterica* [...] *četvero, petero* [...], ali su oblici s *-or-* **običniji**” (GSHSKJ¹², s. 225).

W powojennej gramatyce trójki autorów (Ivan Brabec, Mate Hraste, Sreten Živković, 1954) opis liczebników zbiorowych jest bardziej szczegółowy, a co za tym idzie — pojawia się większa specyfikacja poszczególnych form. W przypadku liczebników mających postać rzeczowników rodzaju nijakiego (*brojne imenice srednjega roda*) występują oboczne końcówki *-oro* lub *-ero*. Z drugiej strony przymiotniki odliczebnikowe oraz rzeczowniki odliczebnikowe na *-ica* tworzone

¹² T. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb 1899, dalej: GSHSKJ.

są tylko przy użyciu elementu *-or-*: *čtvori*, *petori*; *čtvorica*, *petorica* (GHSJ¹³, s. 102–103). Podobny opis zawiera powstała już po potwierdzającej wspólnotę językową Umowie Nowosadzkiej (1954), wydana w Polsce, gramatyka Vilema Frančicia; z tą różnicą, że forma rodzaju nijakiego (*četvero*) znów zostaje ujęta w nawias i potraktowana jako rzadsza (GOJS¹⁴, s. 173–175).

Po wydaniu w 1967 roku słynnej *Deklaracji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, mającej na celu emancypację języka chorwackiego¹⁵, na fali podkreślania różnic pomiędzy wariantem serbskim i chorwackim, zmienia się również spojrzenie chorwackich lingwistów na status sufiksów *-er-* i *-or-*. Tendencję tę widać wyraźnie w drugim wydaniu gramatyki (z nazwą *hrvatski jezik*) autorstwa Stjepka Težaka i Stjepana Babicia z 1973 roku, w której sufiks *-er-* jest podstawowym budulcem rzeczowników odliczebnikowych rodzaju nijakiego oraz jedynym sposobem tworzenia przymiotników odliczebnikowych (*četveri*, *peteri*). „Wschodni” morfem *-or-* pozostaje jednak, co ciekawe, wyłączną podstawą rzeczowników odliczebnikowych typu *čtvorica*, *petorica* (PGHKJ 1973¹⁶, s. 114). Bardziej umiarkowane stanowisko zajmują autorzy tzw. *plavej gramatiki* z 1979 roku, w której — oprócz rzeczowników na *-ica* ze stałym sufiksem *-or-* — występują dublety z obydwojema elementami (PGHKJ 1979¹⁷, s. 134–137).

Po rozpadzie Jugosławii i usankcjonowaniu samodzielnego języka chorwackiego powstało wiele gramatyk, które odwzorowują wyraźny podział chorwackiego środowiska językoznawczego na odłam purystyczny i liberalny¹⁸. Poszczególni autorzy w zależności od poglądów prezentują odmienne spojrzenie na zagadnienie tworzenia liczebników zbiorowych i form pochodnych w języku chorwackim.

Wśród purystów wyraźne stanowisko zajmują S. Težak i S. Babić, których poglądy na ten temat od lat siedemdziesiątych właściwie nie ulegają zmianie. W jednym z nowszych wydań swojej gramatyki dokonują jedynie małego uzupełnienia informacji dotyczącej przymiotników odliczebnikowych, wspominając, iż lepiej używać (*bolje upotrebljavati*) form z elementem *-er-*: „Uz *četveri*, *peteri*, *šesteri* [...] upotrebljavaju se i likovi *čtvori*, *petori*, *šestori* [...], ali je u hrvatskom književnom jeziku **bolje upotrebljavati** prve likove” (GHJ 2009¹⁹, s. 137). Nowe wydanie tzw. *plavej gramatiki* zawiera z kolei nieobecną wcześniej uwa-

¹³ I. Brabec, M. Hraste, S. Živković, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, wyd. 2, Zagreb 1954, dalej: GHSJ.

¹⁴ V. Frančić, *Gramatyka opisowa języka serbochorwackiego*, Warszawa 1963, dalej: GOJS.

¹⁵ Por. B. Oczkova, *Chorwaci i ich język. Z dziejów kodyfikacji normy literackiej*, Kraków 2006, s. 237.

¹⁶ S. Težak, S. Babić, *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika*, wyd. 2, Zagreb 1973, dalej: PGHKJ 1973.

¹⁷ E. Barić E. et al., *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb 1979, dalej: PGHKJ 1979.

¹⁸ Por. B. Oczkova, *op. cit.*, s. 260.

¹⁹ S. Težak, S. Babić, *Gramatika hrvatskoga jezika*, wyd. 17, Zagreb 2009, dalej: GHJ 2009.

gę, że liczebniki zbiorowe z sufiksem *-oro* są nacechowane stylistycznie (*stilski obilježeni*) (HG²⁰, s. 219). Bardziej radykalne stanowisko zajmuje Dragutin Raguž, który wśród form rodzaju nijakiego wymienia jedynie zakończone na *-ero*, zaś w przypadku przymiotników odliczebnikowych i — czego nie było od czasów T. Mareticia — rzeczowników na *-ica* sankcjonuje formy oboczne: *četveri/četvori*; *četverica/četvorica* (PHG²¹, s. 105–107).

Co ciekawe, przedstawiciele nurtu liberalnego — Josip Silić i Ivo Pranjković — jako prymarną postać liczebnika zbiorowego wymieniają *četvero* (choć w przypadkach zależnych: *četvorga*, *četvorma*), a wśród przymiotników i rzeczowników odliczebnikowych już tylko formy z elementem *-or-* (GHJ 2007²², s. 145).

Tabela 1. Status sufiksów *-er-* i *-or-* w gramatykach języka chorwackiego

Forma Źródło	četvero	četvoro	četveri	četvori	četverica	četvorica
GSHSKJ	+	+	+	+	+	+
		(običniji)		(običniji)		(običniji)
GHSJ	+	+	–	+	–	+
GOJS	(+)	+	–	+	–	+
PGHKJ 1973	+	(+)	+	–	–	+
PGHKJ 1979	+	+	+	+	–	+
GHJ 2009	+	(+)	+	+	–	+
			(bolje upotreb- ljavati)			
HG	+	+	+	+	–	+
		(stilski obilježeni)				
PHG	+	–	+	+	+	+
GHJ 2007	+	(+)	–	+	–	+

W odróżnieniu od gramatyk słowniki chorwackie dostarczają mniej informacji na temat statusu obu sufiksów, zawierają jednak dodatkowe dane dotyczące form złożonych (głównie przymiotnikowych) o podstawie *četvero-/četvoro-*. Na potrzeby niniejszego artykułu przeanalizowano cztery słowniki pochodzące z różnych okresów kształtowania się chorwackiej normy językowej (zob. tabela 2).

Pierwszy z nich — autorstwa Ivana Broza i Franja Ivekovicia z 1901 roku — to kolejne, obok wspomnianej wcześniej gramatyki T. Mareticia, dzieło kodyfikujące język chorwacki w duchu zwolenników idei V. Karadžicia. Przy większości interesujących nas haseł pojawiają się dublety *-or-/er-*, z tym że autorzy dają

²⁰ E. Barić *et al.*, *Hrvatska gramatika*, wyd. 4, Zagreb 2005, dalej: HG.

²¹ D. Raguž, *Praktična hrvatska gramatika*, Zagreb 1997, dalej: PHG.

²² J. Silić, I. Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika*, wyd. 2, Zagreb 2007, dalej: GHJ 2007.

pierwszeństwo sufiksowi *-or-*, o czym dobitnie świadczy stwierdzenie: „**Meni se čini da je običnije** ovo na *oro*” (RHJ 1901²³, s. 160), a także odsyłanie do odpowiednich form. Jeśli chodzi o konstrukcje złożone, 13 haseł rozpoczyna człon *četvero-* (wyłącznie *-or-*: *četvorocjepan*, *četvorogub*, *četvorosložan*...), z kolei 9 — *četvero-* (jedynie *-er-*: *četverougao*, *četverovlasnik*...) (RHJ 1901, s. 160–161).

Następny z analizowanych słowników ma charakter dwujęzyczny (chorwacko-polski) i został wydany w Zagrzebiu, zaraz po wojnie, przez Julija Benešicia (1949). Autor daje w nim pierwszeństwo sufiksowi *-er-*, umieszczając nawet w miejscu hasła *četvero* po raz drugi — *četvero* (SCHP, s. 98). Dominację tę widać również wśród form złożonych, z których aż 12 ma postać z *-er-*, a tylko dwa z *-or-*. Równowaga zostaje zachowana jedynie w przypadku dubletu *četverica/četvorica* (SCHP²⁴, s. 97–98).

Z dwóch słowników powstałych na początku XXI wieku (RHJ 2000²⁵, VRHJ²⁶) opracowanie Jura Šonja w większym stopniu promuje „chorwacką” postać sufiksu. Dotyczy to szczególnie form złożonych, w wypadku których wszystkie 48 haseł rozpoczyna się od podstawy *četvero-*. W pozostałych przypadkach, choć pojawiają się dublety, preferowany jest sufix *-er-*, o czym świadczą zawarte w słowniku odsyłacze. Warto podkreślić, że zalecaną formą jest również — rzadki w innych opracowaniach — rzeczownik *četverica* (RHJ 2000, s. 142–143). Także w słowniku Vladimira Anicia element *-er-* ma wyższy status, jednak w każdym przypadku odpowiada mu wariant *-or-*, a co więcej, jedyną możliwą postacią rzeczownika odliczebnikowego jest *četvorica* (VRHJ).

Tabela 2. Status sufiksów *-er-* i *-or-* w słownikach języka chorwackiego

Źródło Forma	RHJ 1901	SCHP	RHJ 2000	VRHJ
četvero	(+)	+	+	+
četvoro	+ (običnije)	–	(+) (→četvero)	(+)
četveri	(+)	–	+	+
četvori	+ (običnije)	–	(+) (→četveri)	(+)
četverica	(+)	+	+	–
četvorica	+	+	(+)	+
četvero-	+ (9)	+ (12)	+ (48)	+
četvoro-	+ (12)	+ (2)	–	(+)

²³ I. Broz, F. Iveković, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1901, dalej: RHJ 1901.

²⁴ J. Benešić, *Słownik chorwacko-polski*, Zagreb 1949, dalej: SCHP.

²⁵ *Rječnik hrvatskoga jezika*, red. J. Šonje, Zagreb 2000, dalej: RHJ 2000.

²⁶ V. Anić, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 2003, dalej: VRHJ.

Problem opozycji *-er-/or-* pojawia się też w popularnych, szczególnie w latach dziewięćdziesiątych, poradnikach językowych, które najczęściej miały na celu podkreślanie różnic pomiędzy językiem chorwackim a serbskim²⁷. Analizowane na potrzeby niniejszego artykułu poradniki/słowniki różnic powstały przede wszystkim w okresie niepodległej Chorwacji: na początku lat dziewięćdziesiątych (RRSHJ²⁸, JP²⁹) i w latach późniejszych (HJS³⁰, JS³¹). Wyjątkiem jest opracowanie I. Brabca, pochodzące jeszcze z czasów serbsko-chorwackiej wspólnoty językowej (100 JS³²).

W tym wydany w latach osiemdziesiątych poradniku odnajdziemy informację zbieżną chociażby z zaprezentowanymi wcześniej poglądami R. Matasovicia:

Brojevi tipa četvero-četvoro, petero-petoro; četveri-četvori, peteri-petori; četvorica, petorica tvore se nastavcima -er i -or. Brojne imenice sa er (četvero, petero) **raširene su u zapadnim predjelima** našeg jezika, oni sa or (četvoro, petoro) **u istočnima**. To vrijedi i za brojne pridjeve. Na **zapadu** se govori četveri, peteri (četvere čarape), na **istoku** četvori, petori” (100 JS, s. 69).

Ta wariantowość — występująca również w złożeniach — nie obowiązuje jednak w przypadku rzeczowników odliczebnikowych na *-ica*, ponieważ w języku literackim (*književni jezik*) na całym obszarze dominują formy z *-or-*, zaś sufix *-er-* wykorzystywany jest wyłącznie w gwarach ludowych, na przykład Tuzli i okolic (100 JS, s. 69).

W dwóch popularnych poradnikach z początku lat dziewięćdziesiątych (RRSHJ, JP) spośród interesujących nas form występują jedynie konstrukcje złożone, w charakterze haseł słownikowych. Wyrazy z sufiksem *-or-* funkcjonują tutaj jako formy serbskie, które należy zastąpić zalecanymi odpowiednikami chorwackimi³³. Marijan Krmpotić wśród takich serbizmów wymienia złożenia: *četvorocifreni*, *četvoronog*, *četvorospratan*, *četvorospratnica*, *četvorougao*, *četvorougaon*, *četvorougaonik* i *četvorougli* (JP, s. 130). Z kolei Vladimir Brodnjak poszerza tę listę o hasła: *četvorovlasnik*, *četvorovolica* oraz *četvorovoni* (RRSHJ, s. 67).

Autorzy wydanego w 1999 roku przez Instytut Języka Chorwackiego poradnika językowego są w kwestii statusu sufiksu *-or-* już mniej kategoryczni, dopuszczając możliwość jego użycia: „U hrvatskome se jeziku zbirni brojevi tvore sufiksom *-ero* (*desetero*, *šesnaestero*), a **rjeđe** i sufiksom *-oro* (*petoro*, *četvoro*)” (HJS, s. 172). Ponownie wyjątek stanowią rzeczowniki odliczebnikowe na *-ica*, gdzie występuje

²⁷ Poradniki te — często w formie słowników różnic — ukazują się już od lat czterdziestych XX wieku i w opinii Macieja Czerwińskiego są przejawem polityki językowej w skali mikro, czyli planowania języka (por. M. Czerwiński, *op. cit.*, s. 92).

²⁸ V. Brodnjak., *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*, Zagreb 1991, dalej: RRSJH.

²⁹ M. Krmpotić, *Jezični priručnik*, Zagreb 1992, dalej: JP.

³⁰ *Hrvatski jezični savjetnik*, red. E. Barić *et al.*, Zagreb 1999, dalej: HJS.

³¹ M. Matković, *Jezični savjetnik*, Zagreb 2006, dalej: JS.

³² I. Brabec, *100 jezičnih savjeta*, wyd. 3, Zagreb 1984, dalej: 100 JS.

³³ M. Krmpotić zamieszcza w swoim poradniku następującą informację/instrukcję: „U rječnik smo uvrstili riječi kojima, po našem sudu, nije mjesto u hrvatskom novinarstvu. U lijevom stupcu su riječi tipične za srpski, a u desnom za hrvatski književni jezik” (JP, s. 111).

wyłącznie sufiks *-or-*: „[...] u standardnoj uporabi prednost imaju likovi na *-ero*, **osim u tvorbi brojevnih imenica** za oznaku muškog spola gdje kao osnove dolaze likovi s *-oro*” (HJS, s. 224). Powstały siedem lat później *savjetnik* autorstwa Maji Matković zawiera natomiast — przywołujące na myśl opracowania V. Brodnjaka i M. Krmpotića — jednoznaczne wskazówki na temat stosowania obu sufiksów: *četvoro* to forma nieprawidłowa (*nepravilno*), a *četvero* — prawidłowa (*pravilno*) (JS, s. 237).

Na koniec warto przyrzeć się frekwencji wariantów *-er-/or-* w korpusie narodowym języka chorwackiego, opracowanym przez Instytut Języka Chorwackiego (RIZNICA), w celu konfrontacji postulatów wysuwanych przez chorwackich językoznawców z uzusem literackim (*knjižni potkorpus*) i prasowym (*potkorpus tiskovina*).

Analiza subkorpusu literackiego (obejmującego głównie okres od 1845 do 2008 roku) potwierdza zdecydowaną dominację rzeczownika *četvorica* nad *četverica* (229 wyników w stosunku do 6, zob. wykres 1). Wśród pozostałych form przeważa „chorwacki” sufiks *-er-*, co szczególnie widać w złożeniach: *četvero-* (531) — *četvero-* (25) oraz na przykładzie pary *četvero* (127) — *četvero* (28). Jeśli chodzi o rzadkie przymiotniki odliczebnikowe typu *četveri*, *-e*, *-a*, ich przewaga nad wariantami z elementem *-or-* jest niewielka: 11 — 9.

Wykres 1. Frekwencja sufiksów *-er-* i *-or-* w formach liczebnikowych (subkorpus literacki)

Porównując frekwencję obu wariantów sufiksalnych w konstrukcjach liczebnikowych (z pominięciem rzeczowników na *-ica*) na przestrzeni lat, można zaobserwować, że znacznie rzadsze na początku formy z *-or-* stosowane są coraz częściej, aż do końca XX wieku, kiedy to rozpoczyna się ich stopniowy zanik (zob. wykres 2). Badany subkorpus potwierdza ich obecność wśród klasyków chorwackiej literatury: Miroslava Krležy, Vjekoslava Kaleba czy Mirka Božicia. Co ciekawe, spadek frekwencji sufiksu *-er-* rozpoczyna się już wcześniej — bo w drugiej połowie XX wieku — co może jednak świadczyć o ogólnej tendencji do zaniku form zbiorowych.

Wykres 2. Frekwencja względna sufiksów *-er-* i *-or-* na 10 tysięcy jednostek z podziałem na półwiecza (subkorpus literacki)

Analiza subkorpusu prasowego (przede wszystkim elektroniczne wydania czasopisma „Vjesnik”) przynosi podobne rezultaty, jak w wypadku tekstów literackich (zob. wykres 3). Liczebnik *četvero* jeszcze wyraźniej dominuje nad formą *četvero* (1092 — 150); to samo dotyczy konstrukcji złożonych (2774 — 91); z kolei rzeczownik *četvorica* występuje aż 2939 razy, podczas gdy wariant *četverica* — tylko dwa. Dość istotna różnica pojawia się jednak wśród przymiotników odliczebnikowych, w przypadku których — wbrew zaleceniom części językoznawców — przeważają zdecydowanie konstrukcje z sufiksem *-or-* (10 — 3).

Wykres 3. Frekwencja sufiksów *-er-* i *-or-* w formach liczebnikowych (subkorpus prasowy)

Porównanie wydań czasopisma „Vjesnik” z lat 2000–2007 pokazuje niską frekwencję sufiksu *-or-*, który (z wyjątkiem formy *četvorica*) stopniowo zanika, i zdecydowany wzrost liczebności wyrazów z elementem *-er-* (zob. wykres 4).

Wykres 4. Frekwencja względna sufiksów *-er-* i *-or-* na 10 tysięcy jednostek z podziałem na lata („Vjesnik” 2000–2007)

Niniejszy artykuł miał na celu zbadanie frekwencji i statusu dwóch obocznych sufiksów *-er-* i *-or-*, tworzących chorwackie formy liczebnikowe, poczynając od najstarszych zabytków aż po współczesność, zarówno w oparciu o teksty literackie, jak i normatywne. Podjęto w nim również próbę konfrontacji zaleceń formułowanych przez chorwackich językoznawców z realnym stanem języka. Analiza pozwoliła na sformułowanie następujących wniosków:

— sufiks *-er-* tworzy formy liczebnikowe w gwarach chorwackich i w najstarszych zabytkach literackich z obszaru Chorwacji; sufiks *-or-* zostaje wprowadzony do języka standardowego dopiero przez *Vukowców*, pod koniec XIX wieku;

— w gramatykach i słownikach z XX wieku początkowo dominuje sufiks *-or-*, który jest stopniowo zastępowany przez element *-er-* (w gramatykach od lat siedemdziesiątych), co nasila się po 1990 roku; wyjątek stanowi rzeczownik *četvorica*, który do dzisiaj jest formą podstawową, oraz w mniejszym stopniu przymiotniki typu *četvori*, *-e*, *-a*;

— autorzy współczesnych poradników językowych — po okresie odrzucania wyrazów z sufiksem *-or-* jako serbskich na początku lat dziewięćdziesiątych — zwykle dopuszczają formy oboczne, z tym że promowany jest wariant z elementem *-er-* (z wyjątkiem rzeczownika *četvorica*);

— we współczesnych opracowaniach językowych pojawiają się spore rozbieżności odnośnie do statusu sufiksu *-or-*, przy czym dużą rolę odgrywają poglądy na kształt normy języka chorwackiego, od podejścia purystycznego do liberalnego³⁴;

— w obu subkorpusach zdecydowanie przeważa sufiks *-er-*, który stopniowo wypiera formy z *-or-* (wyjątki: *četvorica* i *četvori*, *-e*, *-a*); *četverica* występuje śladowo.

Na podstawie przedstawionych wniosków można zaryzykować stwierdzenie, że purystyczna polityka językowa prowadzona — zwłaszcza od lat dziewięć-

³⁴ Por. M. Czerwiński, *op. cit.*, s. 75–76.

dziesiątych XX wieku — przez większość chorwackich językoznawców³⁵ spowodowała powolny zanik „mniej chorwackiego” sufiksu *-or-*. Co ciekawe, proces ten nie objął w równym stopniu rzeczownika *četvorica*, w związku z czym wprowadzona w XIX wieku przez *Vukowców* forma stanowi do dzisiaj stabilny element chorwackiego standardu.

Bibliografia

Źródła

- Anić V., *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* (VRHJ), Novi Liber, Zagreb 2003.
- Barić E. *et al.*, *Hrvatska gramatika* (HG), wyd. 4, Školska knjiga, Zagreb 2005.
- Barić E. *et al.*, *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika* (PGHKJ 1979), Školska knjiga, Zagreb 1979.
- Benešić J., *Slovník chorwacko-polski* (SCHP), Nakladni zavod hrvatske, Zagreb 1949.
- Boryś W., *Slovník etymologický jazyka polského* (SEJP), Wydawnictwo Literackie, Kraków 2006.
- Brabec I., *100 jezičnih savjeta* (100 JS), wyd. 3, Školske novine, Zagreb 1984.
- Brabec I., Hraste M., Živković S., *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika* (GHSJ), wyd. 2, Školska knjiga, Zagreb 1954.
- Brodnjak V., *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika* (RRSHJ), Školske novine, Zagreb 1991.
- Broz I., Iveković F., *Rječnik hrvatskoga jezika* (RHJ 1901), Štamparija Karla Albrechta (Jos. Wit-tasek), Zagreb 1901.
- Francić V., *Gramatika opisova jezika serbochorwackiego* (GOJS), PWN, Warszawa 1963.
- Hrvatski jezični savjetnik* (HJS), red. E. Barić *et al.*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 1999.
- Krmpotić M., *Jezični priručnik* (JP), Hrvatska radiotelevizija, Zagreb 1992.
- Maretić T., *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (GSHSKJ), Štampa i naklada Knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb 1899.
- Matković M., *Jezični savjetnik* (JS), Škorpion, Zagreb 2006.
- Raguž D., *Praktična hrvatska gramatika* (PHG), Medicinska naklada, Zagreb 1997.
- Riznica Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* (RIZNICA), <http://riznica.ihjj.hr>.
- Rječnik hrvatskoga jezika* (RHJ 2000), red. J. Šonje, LZ Miroslav Krleža i Školska knjiga, Zagreb 2000.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (JAZU), t. 1–23, JAZU, Zagreb 1880–1976.
- Silić J., Pranjković I., *Gramatika hrvatskoga jezika* (GHJ 2007), wyd. 2, Školska knjiga, Zagreb 2007.
- Skok P., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (ERHSJ), t. 1–4, JAZU, Zagreb 1971–1974.
- Težak S., Babić S., *Gramatika hrvatskoga jezika* (GHJ 2009), wyd. 17, Školska knjiga, Zagreb 2009.
- Težak S., Babić S., *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika* (PGHKJ 1973), wyd. 2, Školska knjiga, Zagreb 1973.
- Zbirka jezičnih savjeta Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* (SAVJETNIK), <http://savjetnik.ihjj.hr/index.php>.

³⁵ Por. *ibidem*, s. 74–75, 256.

Literatura

- Czerwiński M., *Język — ideologia — naród. Polityka językowa w Chorwacji a język mediów*, Scriptum, Kraków 2005.
- Jaroszewicz H., *Nowe tendencje normatywne w standardowych językach chorwackim i serbskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2004.
- Matasović R., *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*, Matica Hrvatska, Zagreb 2008.
- Oczkova B., *Chorwaci i ich język. Z dziejów kodyfikacji normy literackiej*, Lexis, Kraków 2006.

Status of numeral-forming suffixes *-er-* and *-or-* in standard Croatian language

Summary

The main purpose of the present publication is to investigate frequency and status of two parallel suffixes *-er-* and *-or-* that form Croatian collective numerals. The analysis is focused on the research material collected from literary texts, normative Croatian publications (grammars, dictionaries) and popular language guides. This paper attempts to compare theses regarding these suffixes put forward by Croatian linguists with the usage in practice presented in online corpora (<http://riznica.ihj.hr>). The investigation demonstrated that puristic language policy applied in Croatia, especially in the 1990s, caused disappearance of “less-Croatian” suffix *-or-*. The only exception is numerical noun *četvorica*, that entered the Croatian language in the 19th century, which is regular part of the standard Croatian language until today.

Keywords: standard Croatian language, collective numerals, normative publications, language policy, linguistic purism

Normativni status sufiksa *-er-* i *-or-* u tvorbi brojevnih izvedenica u hrvatskome standardnom jeziku

Rezime

Rad prikazuje analizu frekvencije i normativnog statusa dvaju paralelnih sufiksa *-er-* i *-or-* kojima se tvore hrvatske brojne izvedenice. Analiza se zasniva na podacima preuzetim iz hrvatskih književnih tekstova, normativnih priručnika (gramatike, rječnici) te jezičnih savjetnika. Cilj je ovoga rada također usporediti preporuke hrvatskih jezikoslovaca u vezi sa sufiksima *-er-* i *-or-* s jezičnom praksom zastupljenom u hrvatskom jezičnom korpusu (<http://riznica.ihj.hr>). Na osnovi istraživanja može se zaključiti da puristička jezična politika, koju je vodila većina hrvatskih jezikoslovaca uglavnom od 90-ih godina 20. stoljeća, izazvala je polagani nestanak “manje hrvatskog” sufiksa *-or-*. Taj proces nije potpuno zahvatio brojnu imenicu *četvorica*, koju su uveli vukovci u 19. stoljeću, zbog čega taj oblik danas pripada hrvatskomu standardnom jeziku.

Ključne riječi: hrvatski standardni jezik, brojne izvedenice, normativni priručnici, jezična politika, jezični purizam